

Uniwersytet Zielonogórski
Instytut Pedagogiki
Zakład Resocjalizacji
Pracownia Kryminologii i Pedagogiki Penitencjarnej

Recenzja Rozprawy Doktorskiej

na temat:

Zmiana sensu życia, wartości i tożsamości kobiet realizujących macierzyństwo w warunkach izolacji penitencjarnej,

której autorką jest pani

mgr Elżbieta Kamińska

przygotowana na Wydziale psychologii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
pod kierunkiem promotora pani Prof. dr hab. Hanny Liberskiej

1/ Informacje ogólne

Dysertacja napisana przez panią mgr Elżbietę Kamińską liczy 250 stron tzw. komputeropisu na których została zawarta zasadnicza treść rozprawy. Oprócz tego dodano 33 stron załączników, gdzie czytelnikom pokazano kwestionariusze używane do prowadzenia badań. W treści zasadniczej znajdują się wykresy oraz obliczenia, których zadaniem jest przedstawienie wyników uzyskanych w trakcie prowadzenia badań. Samych wykresów jest 33, co zostało podyktowane przyjętą metodą prowadzonych badań. Warto dodać, że graficzne prezentowanie badań pozwala na sprawdzanie poprawności dokonanej przez autorkę analizy zagadnienia. W tekście zamieszczono 85 tabeli. Część z nich dotyczy danych umieszczonych w części teoretycznej, inna pozwala na przedstawienie danych dotyczących prowadzonych badań. W szczególności uwagę zwraca tabela, która zbiera wszystkie hipotezy szczegółowe oraz pozwala na stwierdzenie, czy zostały udowodnione lub obalone. Oprócz tego doktorantka w treści zasadniczej umieściła trzy rysunki. Należy uznać, że ich sporządzenie było dobrym pomysłem, ponieważ umożliwiają lepsze zrozumienie opisywanych zagadnień.

Część merytoryczna została zakończona obszerną bibliografią. Składa się ona z 235 pozycji, co jest dużym plusem całej rozprawy. Oznacza to, że doktorantka nie bazowała jedynie na doświadczeniach zdobytych w trakcie prowadzonych badań, ale posiadała również dużą

podbudowę teoretyczną. W bibliografii znalazło się 60 pozycji anglojęzycznych oraz 2 napisane w języku niemieckim. Szerokie zastosowanie literatury obcej świadczy o tym, że w swojej refleksji pani magister sięgnęła do dyskusji naukowej jaka odbywa się poza granicami Polski. Duża liczba opracowań w językach obcych jest kolejną pozytywną wartością rozprawy. W bibliografii znalazło się 119 pozycji samodzielnych, 26 artykułów zamieszczonych w opracowaniach zbiorowych oraz 90 artykułów z czasopism naukowych.

Rozprawa została podzielona przez autorkę na dwie, wyraźnie wyodrębnione części. Pierwszą z nich to część teoretyczna przybliżająca czytelnikom stan wiedzy w badanym zakresie. Drugą część należy określić mianem empiryczną i zawiera bardzo szczegółowe raporty z przeprowadzonych badań. Pracę kończy dyskusja, która została połączona z przedstawionymi wnioskami jakie doktorantka wyciągnęła z przeprowadzonych badań. Na samym końcu pracy zamieszczono zgodę Dyrektora Zakładu Karnego nr 1 w Grudziądzu oraz Komisji Etycznej Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego. Zabieg ten poświadcza to, że prowadzone badania przebiegały z poszanowaniem godności ich uczestniczek. Część teoretyczną poprzedza streszczenie napisane w języku polskim i angielskim.

2/ Treść rozprawy

Układ poszczególnych rozdziałów oraz sposób prowadzonej narracji przez autorkę pozwalają stwierdzić, że podstawą konstrukcji pracy było wnioskowanie dedukcyjne. Polega ono od przejścia od ogółu do szczegółu. W przypadku niniejszej dysertacji pierwszeństwo części teoretycznej należy uznać za grunt do lepszego zrozumienia opisu przebiegu oraz późniejszej interpretacji uzyskanych wyników badań.

Jeszcze przed częścią teoretyczną umieszczony został wstęp, który w rozprawie jest liczony jako pierwszy rozdział. Jego zadaniem jest wprowadzenie czytelnika w tematykę pracy oraz podaje motywy, dla których doktorantka podjęła się realizacji przyjętej tematyki pracy. Rozdział 2 jest uzupełnieniem wstępu, ponieważ przedstawiono w nim cele i uzasadnienie prowadzonych badań. Zasadnicza treść rozprawy zaczyna się dopiero w rozdziale 3, który nosi tytuł: *Podstawy teoretyczne problematyki badawczej*. Rozdział ten właściwie stanowi merytoryczną całość pierwszej, czyli teoretycznej części rozprawy. Składa się on z 7 podrozdziałów, niektóre z nich jak np. 4 i 7 zostały podzielone na dalsze mniejsze i bardziej szczegółowe części.

W części 3.1. został przedstawiony problem sensu życia. Autorka opisuje go głównie z psychologicznego punktu widzenia. Przywołuje teorię opracowaną przez K. Obuchowskiego,

V. Frankl'a oraz G.T Reker'a. Przywołuje także badania sensu życia przeprowadzone w populacji więźniów oraz matek samotnie wychowujących dzieci, czyli podobnych do grupy badanej. W podrozdziale 3.2. zaprezentowane zostało zagadnienie wartości. W tym przypadku zagadnienie rozpatrywane jest z dwóch stron: psychologicznej i pedagogicznej. W sposób obszerny przedstawiła teorię Shalom Schwartz, na podstawie której zostało stworzone narzędzie, którym badała osadzone kobiety. W tej części pracy doktorantka zamieściła wyniki badań pilotażowych jakie przeprowadziła. Dotyczyły one poczucia wartości przez matki odbywające karę więzienia oraz matek, które wychowują dzieci w warunkach wolnościowych. Dokonała również porównania otrzymanych wyników badań kontrolnych. W części 3.3. została przeprowadzona analiza zagadnienia tożsamości. Również w tym przypadku zostały wykorzystane teorie psychologiczne i pedagogiczne, które pojawiły się na przestrzeni kilku ostatnich lat. Należy zaznaczyć, że rozważania te zostały poparte wynikami badań odnoszących się do kobiet odbywających karę pozbawienia wolności i jednocześnie doświadczających nieplanowanego macierzyństwa. Oprócz tego autorka dostarczyła informacji, że wśród respondentek uczestniczących w przeprowadzonych przez nią badania 80% z nich nie planowało zastania matką.

Macierzyństwo to temat podrozdziału 3.4. Ze względu na wagę tego zagadnienia podrozdział ten został podzielony na kilka bardziej szczegółowych części składowych. Zagadnienie macierzyństwa zostało opracowane poprzez wykorzystanie teorii funkcjonujących na gruncie psychologii i pedagogiki. Punkt 3.4.1 nosi tytuł *Dojrzewanie do macierzyństwa*. Na tym etapie pracy autorka zaprezentowała przemiany psychologiczne i osobowościowe, które sprawiają, że kobiety stają się matkami. Tego rodzaju narracja odbywa się poprzez wykorzystanie teorii funkcjonujących w literaturze przedmiotu oraz porównuje je do grupy respondentów we swoim badaniu. Kolejny punkt, czyli 3.4.2., nosi tytuł *Różne oblicza macierzyństwa* stanowi jedną z najważniejszych elementów całej rozprawy. Odnosi się on bowiem do jej tematu i tym samym do grupy osób uczestniczących w badaniu. Autorka w tej części opisuje oblicza matek odbywających karę pozbawienia wolności. Ukazuje ona jak skomplikowaną i niejednorodną grupą są kobiety wychowujące dziecko w zakładzie karnym. Doktorantka w tej części pracy umiejętnie łączy zagadnienia teoretyczne z danymi statystycznymi, które pozyskała w trakcie prowadzonej analizy zagadnienia. Należy stwierdzić, że podrozdział 3.4.2. ukazują biografię matek odbywających karę pozbawienia wolności. Właśnie ten fakt stanowi o dużej wartości tej części opracowania.

W części 3.5. autorka opisała zagadnienie przestępczości kobiet. Poruszenie tej tematyki jest istotne ze względu na resocjalizację, ale i zapobieganie przestępczości wśród kobiet.

Autorka wykazała, że problem przestępczości dotyka wszystkich kobiet bez względu na to, jakie pełnią one role społeczne. Opis ten wskazuje na drogę immamentnych przemian jakie dokonują się w kobietach, od roli dziewczyn popadających w konflikt z prawem do roli matki. Zachodząca ewolucja została opisana w kontekście socjologicznym i kulturowym. W tym celu autorka wykorzystuje teorie przestępczości jakie funkcjonują na gruncie kryminologii, ale również z zakresu nauk przyrodniczych oraz społecznych i kulturowych. Dodatkowo korzysta z teorii osobowości i temperamentu, które pozwalają wytłumaczyć niektóre decyzje kobiet dotyczących popadania w konflikt z prawem. Sygnalizuje także związek przestępczości ze stylami przywiązania opisywanymi przez J. Bowlb'ego oraz Mary Ainsworth. Odwołanie się do wielu różnych teorii pozwala na wielostronne poznanie problematyki przestępczości wśród kobiet. Nie jest to tylko mechaniczny opis samych faktów, ale pogłębiona analiza naukowa opisywanego problemu. Podrozdział 3.6. nosi tytuł *Kobiety w izolacji penitencjarnej*. Przedstawia on życie kobiet w czasie odbywania kary pozbawienia wolności. W tej części autorka wykorzystała informacje historyczne, co pozwala na śledzenie ewolucji sposobu więzienia kobiet. Ważnym wątkiem jest opisanie w jaki sposób powstał ginekologiczno-położniczy oddział więzienny Domu Matki i Dziecka w Grudziądzu. Autorka wielokrotnie akcentuje, że oddział więzienny zapewniający pomoc w okresie ciąży jest tylko jeden w Polsce. Informacje o tym w jaki sposób kobiety odbywają karę pozbawienia wolności zostały uzupełnione poprzez odwołanie się do leczniczych aktów prawnych.

Podrozdział 3.7. pt. *Macierzyństwo i dzieciństwo w przestrzeni penitencjarnej* stanowią kolejną rozbudowaną część pracy. Zadaniem tej części pracy jest krytyczne przedstawienie zarówno sposobów wychowywania potomstwa przez kobiety w warunkach zakładu karnego oraz działaniom resocjalizacyjnym jakie się w nim stosuje. W punkcie 3.7.1. została zawarta charakterystyka sposobów wychowania dzieci w polskich zakładach penitencjarnych. Opis został dokonany poprzez podanie szeregu czynników umożliwiających dokonanie opisu więziennych matek. Doktorantka dokonała oceny liczby rodzonych dzieci w okresie odbywania kary pozbawienia wolności kobiet. Szacuje ona, że każdego roku rodzi się około setki dzieci. Oprócz tego dokonała opisu środowiska do jakiego wracają matki po odbyciu kary. Taki zabieg należy ocenić bardzo pozytywnie, ponieważ ma on wpływ na resocjalizację kobiet oraz wcześniej opisaną przemianę zachodzącą pod wpływem macierzyństwa. Ocena środowiskowa została uzupełniona o analizę posiadanych uzależnień oraz jakości kontaktów jakie one utrzymują z ojcami dzieci. Bardzo ciekawym zagadnieniem, jakie poruszyła autorka, jest poruszenie problemu kobiet odbywających karę za popełnienie przestępstw przeciwko dzieciom. Zjawisko to jest dużym wyzwaniem dla pracowników

i funkcjonariuszy zakładów karnych. Pokazała również dane statystyczne przedstawiające zakwalifikowanie kobiet do poszczególnych typów zakładów karnych. Drugi podrozdział części 3.7. to zebranie funkcjonujących w polskiej literaturze przedmiotu danych dotyczących kobiet w zakładach karnych. Doktorantka zauważyła prawidłowość, że w Polsce dominują badania jakościowe. W punkcie 3.7.3. autorka dokonała przekrojowego opisu rozwiązań jakie w zakresie więziennego macierzyństwa funkcjonują na świecie. Przede wszystkim skoncentrowała się na Europie, co jest zrozumiałe ze względu na geograficzne położenie naszego państwa. Wybrała takie państwa jak: Wielką Brytanię, Niemcy i Finlandię. Oprócz tego dokonała opisu przyjętych rozwiązań w niektórych krajach azjatyckich i afrykańskich. Za taki ruch należy pochwalić doktorantkę, ponieważ w Polsce tematyka rozwiązań przyjętych na świecie w zakresie macierzyństwa penitencjarnego nie cieszy się wielką popularnością. Poznanie rozwiązań w innych państwach oraz kręgach cywilizacyjnych mogą inspirować rozwiązania jakie można zastosować w naszym kraju. Różnorodność tematyki świadczy o rozległych płaszczyznach poznawczych, które warto ciągle pogłębiać pod względem naukowym.

Część metodologiczna pracy obejmuje trzy kolejne rozdziały, które poruszają takie problemy jak: problem i cel badania, graficzny model przeprowadzonych przez doktorantkę badań oraz pytania i hipotezy badawcze wraz z ich naukowym uzasadnieniem. W części 4.5. autorka zawarła opis badanych zmiennych i ich operacjonalizację. W następnej części został przedstawiony graficzny model prowadzonych badań wraz z krótkim opisem. To bardzo ciekawe posunięcie, które ułatwia zrozumienie praktycznych działań, jakie podjęła się doktorantka. Same badania zostały przeprowadzone za pomocą narzędzi funkcjonujących od wielu lat z powodzeniem w nauce zajmującą się psychologią. Zmienne kontrolowane doktorantka zebrała przy pomocy akt osobowopoznawczych badanych osób. Takie działania z całą pewnością wymagały od doktorantki ciężkiej pracy, ale w zamian zagwarantowały rzetelność i prawdziwość pozyskanych w ten sposób danych.

Rozdział 5. pt. *Wyniki badań* stanowi nie tylko podsumowanie całej rozprawy, ale właściwie prezentacją pozyskanych danych. Podrozdział 5.1. nosi tytuł *Charakterystyka osób badanych*, gdzie zaprezentowane zostały podstawowe informacje dotyczące osób biorących udział w badaniu. Chodzi o takie informacje jak: wiek, wykształcenie, stan cywilny, liczbę dzieci, posiadane uzależnienia, rodzaj zakładu karnego, gdzie badane kobiety odbywają karę oraz rodzaj popełnionego przestępstwa. Tego rodzaju informacje zostały zebrane i opracowane osobno dla badanych matek oraz kobiet należących do grupy porównawczej. Następną część rozdziału, czyli 5.2. to jeden wielki raport z przeprowadzonych badań

w oparciu o statystyki opisowe i analizę różnic. Doktorantka zastosowała następujące rodzaje analiz statystycznych:

- test *t* Studenta dla danych niezależnych i wielkość efektu *d* Cohena
- analizę wariancji z powtarzaniem pomiarem i test *post hoc* Scheffego
- współczynnik korelacji *r* Pearsona
- regresję wieloraką.

Ostatni podrozdział tej części pracy zawiera tabelaryczne zestawienie weryfikacji hipotez badawczych, co umożliwi czytelnikowi szybką analizę rezultatów przeprowadzonych badań.

Rozdział 6 pt. *Dyskusja i wnioski* to opis wcześniej przedstawionych metadanych przy pomocy języka naturalnego, w tym przypadku pisanej wersji języka polskiego. Autorka po kolei opisuje i wyjaśnia uzyskany wynik z przeprowadzonych badań. Takie rozwiązanie jest wręcz pożądane ze względu na to, że z pozyskanych informacji mogą korzystać badacze z innych dyscyplin naukowych, którzy nie będą potrafili zrozumieć zestawień liczbowych i wykresów zaprezentowanych w poprzedniej części pracy. Oprócz tego doktorantka wskazuje na praktyczne implikacje uzyskanych w trakcie badania informacji. W części zatytułowanej *Mocne i słabe strony badania* dokonała wyliczenia zalet i wad sposobu badań jakie zostały zastosowane. Człowiek zazwyczaj skłonny jest do wskazywania jedynie zalet swoich działań. Z tego też powodu należy docenić, że doktorantka zauważyła niedoskonałość zastosowanej metody badawczej.

3. Ocena wartości metodologicznych i merytorycznych rozprawy doktorskiej

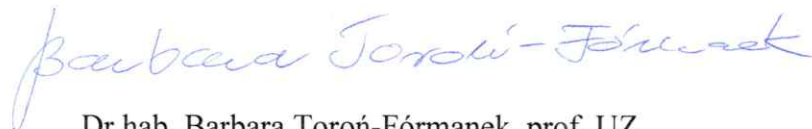
Pod względem liczby i rodzaju opracowań naukowych jakie wykorzystowała doktorantka należy być bardziej niż zadowolonym. Nie ograniczyła się ona do wyłącznie do kilku opracowań w języku angielskim, ale wykorzystwała ich naprawdę dużo. Oprócz tego wykorzystwała opracowania w języku niemieckim. Aparat naukowy użyty przez doktorantkę nie budzi jakichkolwiek zastrzeżeń. Autorka używa wielu specjalistycznych sformułowań zgodnie z ich znaczeniem. Wobec tego używane słownictwo i terminologią prezentują autorkę do nadania jej tytułu doktora.

Natomiast za minus pracy należy uznać formułowanie zdań. W dużej mierze są to zdania wielokrotnie złożone, które źle się czyta. W niektórych miejscach można tracić wątek prowadzonej narracji. Zdarzają się miejsca, gdzie nowy akapit zaczyna się bez stosownego tzw. wcięcia. Istnieją również miejsca, gdzie ostępy pomiędzy poszczególnymi

wyrazami są większe niż tzw. jedna *spacja*. Można domyślać się, że błędy pod względem estetycznym i w niektórych miejscach językowych wynika z tego, że autorka nie zwróciła stosowną uwagę na te elementy. Tym samym przed publikacją rozprawy trzeba dokonać poprawek w tej materii.

Sformułowanie w rozprawie: cele, pytania i hipotezy badawcze nie budzą najmniejszych wątpliwości recenzentki. Również przyjęty układ wewnętrzny pracy nie może budzić najmniejszych zastrzeżeń. Autorka najpierw przedstawiła teorię, później określiła metodologię badań, przebieg badań i w końcu opis uzyskanych wyników. Całość układu i zawartej w niej treści jest spójna i klarowna. Dzięki niej dobrze można zrozumieć dane jakie zostały pozyskane w trakcie prowadzonych badań. Należy zgodzić się z przeświadczeniem doktorantki, że wszystkie postawione hipotezy w trakcie badań zostały udowodnione. Taki wynik nie zawsze jest osiągalny. Świadczy to tylko o tym, że wszystkie hipotezy badawcze zostały poprawnie sformułowane. Sam dobór metody badawczej należy ocenić za bardzo interesujący. Pozwolił on na pozyskanie informacji, które wcześniej nie były przedstawione w literaturze przedmiotu. Tym samym rozprawa wnosi nowe dane do całości dyskursu dotyczącego macierzyństwa penitencjarnego. Właśnie na tym polega rola badań naukowych, co również należy uznać za duży plus niniejszej dysertacji.

Rozprawa nie budzi zastrzeżeń. Przeprowadzenie badań oraz pozyskane w ten sposób informacje wskazują na umiejętne posługiwanie się warsztatem badawczym, co więcej stanowią płaszczyznę do dalszej eksploracji badawczej. Akceptuję i dopuszczam pracę do obrony dysertacji doktorskiej. Uważam, że praca powinna być wyróżniona.

Dr hab. Barbara Toroń-Fórmanek, prof. UZ